

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ФАТХУТДІНОВА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА

УДК 141.145+165.12]: 37.013.73: 34

**ПРАВОВА ОСВІТА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2012

Дисертацію є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор
Бех Володимир Павлович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Дзвінчук Дмитро Іванович,
Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу,
завідувач кафедри державного управління та
місцевого самоврядування;

доктор філософських наук, професор
Молодиченко Валентин Вікторович,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Б. Хмельницького,
ректор, завідувач кафедри початкової освіти;

доктор філософських наук, професор
Зайцев Микола Олександрович,
Національний університет «Острозька Академія»,
завідувач кафедри культурології і філософії.

Захист відбудеться 07 грудня 2012 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченової ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «31» жовтня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченової ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реалії сьогодення вимагають від нашої держави постійного підвищення професійного рівня її громадян. В усіх сферах діяльності: в науці, економіці, культурі, соціальному бутті тощо Україна як держава знаходиться в постійному протистоянні з іншими державами: Росією, країнами Європи та Азії, Сполученими Штатами Америки та іншими державами світу. Сучасний світ має таку структуру, що навіть сусідів, братерські народи, єдине культурне коріння не оберігає від головного, що домінує в сучасності – від конкуренції. На сьогоднішній день Україна поставлена в такі умови, в яких вона постійно вимушена конкурувати по всім напрямам існування, в усіх сферах діяльності. І від того наскільки конкурентоспроможна наша держава, настільки вагомі її здобутки та настільки вона авторитетна у світовій політиці, на геополітичній карті світу.

Саме з цієї причини особлива увага у формуванні українського суспільства повинна приділятися освіті. Тому що освіта формує покоління, які спроможні відстоювати інтереси держави, потреби народу, продовжувати боротьбу за майбутнє батьківщини. Наскільки масштабним і глибоким буде бачення новітніми поколіннями питання місця і ролі України як держави у світовій спільноті, настільки перспективною і вагомою виявиться їх діяльність. Саме тому, на наш погляд, з перших кроків життя, із загальноосвітніх навчальних закладів, ми повинні формувати у молоді не тільки повсякденне, тактичне бачення, але і бачення у перспективі, у русі, у масштабній та далекоглядній стратегії поведінки.

У дисертації розглянуто вплив правової освіти на формування організаційної свідомості особистості. На наш погляд, це лише один із напрямів впливу освіти на особистість і суспільство у цілому. Але цей напрямок дуже важливий, тому що Україна як держава тільки проходить етапи становлення демократичних устоїв, формування нових положень теорії держави і права, конституційного права і т. ін. Тому, розкриваючи зміст впливу правової освіти на організаційну свідомість особистості, ми робимо ще один внесок у становлення і розбудову державності, права, правосвідомості громадян. Саме свідоме сприйняття обов'язків перед нашою державою-батьківщиною є запорукою її сталого розвитку і процвітання; тільки людина організаційно свідома здатна активно і творчо включатися до суспільного життя, самореалізовуватися та самовдосконалюватися, бути суб'єктом своєї життєдіяльності.

Стан розробленості теми дослідження. Предметне поле даного дослідження представлене двома групами джерел, що майже не перетиналися: правниками і філософами. Воно більш досліджено правниками. В.Журавський наголошує, що юридична освіта в Україні – це ключова область вищої освіти у складній соціально-економічній ситуації, коли народ бореться за свою державність. Будівництво правової держави, реформи політичної та судової системи негайно потребують розвитку юридичної освіти в Україні. Власне з

цієї причини, більшість авторів – фахівців у галузі права, в тому числі: С.Алексеєв, С.Бобровник, В.Бобир, С.Бостан, А.Венгеров, М.Вовк, П.Гаджиєва, В.Гвоздецький, О.Горун, В.Журавський, О.Зайчук, Н.Камінська, М.Кельман, С.Ківалов, А.Колодій, С.Комаров, В.Копейчиков, В.Лазарев, С.Лисенков, А.Малько, Є.Моісеєва, М.Момот, О.Мурашин, П.Недбайло, Н.Оніщенко, О.Павлишин, О.Петришин, В.Сіренко, О.Скакун, О.Скрипнюк, В.Темченко, В.Ткаченко, Н.Ткачова, М.Фіцула, Н.Хома, В.Хропанюк, Ю.Шемшученко, С.Шефель, М.Цвік та багато інших, підтримують висновок В.Журавського про те, що в останні десятиріччя в Україні відбулася якісна зміна соціальної значимості юриспруденції. Юридична професія стала однією із найбільш престижних та значимих, а вплив правої освіти на свідомість громадян – незамінним і необхідним.

На сьогоднішній день значення правої свідомості і правої культури набуло нового визначення. Цю проблему досліджували такі українські вчені, як В.Бабкін, Л.Балабанова, С.Богачов, Л.Бостан, С.Бостан, З.Гладун, М.Городський, Г.Гребенюк, С.Ківалов, Я.Кічук, М.Костинський, М.Козюбра, В.Котюк, О.Куціпак, П.Мартиненко, М.Матузов, А.Машок, Є.Назаренко, П.Рабінович, В.Селіванов, С.Тихонова та ін. В їх працях характеризується нова суть правої культури, а саме: правова культура не зводиться лише до правосвідомості громадян суспільства. Вона визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто панування у суспільному житті правових принципів справедливості і гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності. Вчені сучасної України (О.Бандурка, В.Барковський, К.Басін, С.Болоніна, Н.Головко, В.Головченко, М.Гончар, М.Зайцев, А.Заєць, Н.Калашник, О.Кашинцева, В.Копейчиков, В.Кравець, В.Куц, С.Максимов, П.Макушев, О.Михайліенко, О.Павлишин, П.Рабінович, Т.Смагіна, В.Тацій та ін.) пов'язують розбудову в Україні громадянського суспільства із суттєвим підвищеннем правосвідомості громадян, їх правої культури, законослухняності, подолання явищ правового нігілізму, професійної деформації. Вони розглядають розвиток правої культури як умову розвитку України.

Дослідження організаційної свідомості в Україні головним чином проводяться науковою школою В.Беха. Він у праці «Людина і Всесвіт» підводить онтологічну основу під природну здатність людини бути самоорганізуючим і саморегулюючим суб'єктом, оскільки обґруntовує наявність у структурі особистості механізму цілеутворення та висуває робочу гіпотезу про наявність специфічного виду свідомості – організаційної. О.Базалук у якості онтологічної основи здатності людини до самоорганізації і саморегуляції вбачає закономірні процеси на рівні нейрофізіологічних процесів. У своїх роботах він розглядає особливості формування і розвитку нейрофізіологічної основи людини у масштабах планети Земля, а також у космосі, наголошуючи на тому, що саме еволюція нейронних ансамблів

підсвідомості і свідомості є запорукою історичного розвитку цивілізації і формування організаційної свідомості особистості. Н.Крохмаль обґруntовує організаційні рівні системи саморегуляції та форми їх закріplення у свідомості. Г.Козловська розглядає діалектичний розвиток індивідуального і суспільного через поняття організаційної свідомості, тим самим розширюючи наукове і філософське бачення поняття «організаційна свідомість». На основі тектологічного, управлінського, психологічного, поведінкового, педагогічного, культурологічного, аксіологічного підходів Г.Козловська запропонувала нове визначення природи, суті, змісту та форми організаційної свідомості. Особливості формування організаційної свідомості розглядаються у працях, присвячених вивченю культури, дослідженням організаційної та корпоративної культури (В.Астапов, С.Болотова, Д.Боровіков, В.Весніна, В.Воронкова, П.Герчанівська, М.Закович, В.Попов, А.Пригожин, Ж.Серкіса, Е.Соколова, В.Співак, М.Туленков, В.Усачов, Г.Хаєт, Е.Шейна та ін.).

У психолого-педагогічній науці проблема впливу правової освіти на свідомість громадян розглядалася у працях відомих російських фахівців: Л.Батиєва, І.Галунського, А.Гліскова, О.Долгополова, С.Зелинського, В.Зорькіна, І.Іванова, К.Каюмової, Н.Кейзерова, Н.Матузова, А.Мордовець, А.Ратінова, Г.Філонова.

Питання отримання правової шкільної освіти та методики викладання основ держави і права у середніх загальних та вищих навчальних закладах розглянуті в працях: Л.Бахмутової, В.Бермана, О.Дручек, В.Іова, О.Колосової, О.Корнійчука, А.Котова, Л.Красномовець, В.Монастирського, В.Мушинського, А.Нікітіна, С.Нікітчиної, В.Одарій, Н.Суворової, А.Соловйова та багатьох інших.

Формування правової культури учнів знайшло відображення в філософських дослідженнях Е.Ануфрієва, Л.Буевої, А.Булди, С.Гессена, М.Кагана, Д.Коваленко, Н.Коваленко, О.Ковальської, Т.Смагіної, І.Фролова.

Концептуальні підходи до профілактики девіантної поведінки засобами впливу правової освіти представліні в працях О.Балинської, В.Бігуна, Д.Вафіна, Л.Гірфанова, С.Думова, І.Запорожан, Б.Зейгарник, Л.Зюбіна, Е.Ізмайлова, Р.Наріманова, З.Ягудіна, Л.Хусайнова та ін.

У галузі філософії освіти проблемою впливу освіти на світосприйняття людиною навколошнього середовища займалися такі українські вчені: В.Андрющенко, Т.Андрющенко, О.Базалук, В.Бех, В.Буряк, В.Вашкевич, В.Воронкова, Е.Герасимова, Л.Губерський, Л.Зязюн, С.Клепко, П.Кононенко, В.Кремень, М.Култаєва, С.Кущепал, В.Муляр, І.Предборська, В.Савельєв, Н.Скотна, О.Скубашевська, С.Черепанова та ін.

Проблемна ситуація дослідження – це суперечність між тим, якої особистості вимагає сучасне глобалізоване суспільство і реальною поведінкою пересічної особистості нашого співвітчизника, а також налаштованістю національної системи загальної і професійної освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційне дослідження є складовою наукового напряму кафедри соціальної

філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 4 від 24 грудня 2008 р.).

Мета дослідження – відтворити процес формування організаційної свідомості особистості засобами правової освіти.

Досягнення означеної мети вимагає вирішення низки **дослідницьких завдань**, зокрема:

- уточнити концепт дослідження – «правова освіта як чинник формування організаційної свідомості особистості»;
- подати наукові підходи до формування організаційної свідомості особистості;
- обрати принципи, методи, категоріальний апарат дослідження;
- розкрити механізм і етапи формування організаційної свідомості;
- визначити особливості розвитку впливу правової освіти в Україні на організаційну свідомість;
- дослідити вплив правової освіти на формування свідомості особистості;
- розглянути правове середовище як результат функціонування організаційної свідомості особистості;
- здійснити праксеологічний аналіз практики використання правової освіти у формуванні організаційної культури українців;
- розробити напрями підвищення результативності використання правової освіти у формуванні законослухняності громадян.

Об'єкт дослідження – свідомість особистості.

Предмет дослідження – правова освіта як засіб формування організаційної свідомості особистості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці авторської концепції впливу правової освіти на формування організаційної свідомості особистості.

Проведена робота дає підстави сформулювати положення та висновки, що містять наукову новизну й виносяться на захист:

Вперше:

- правова освіта подається як інструментальний засіб розмежування моральної і правової регуляції поведінки суб'єктів соціального процесу, держави і громадянського суспільства, що створює унормований простір і правові відносини у процесі формування організаційної свідомості особистості, культури і поведінки, завдяки яким вона здатна ефективно організовувати власні організаційні дії, формувати плідні організаційні відносини з іншими учасниками глобалізаційного процесу, вступати у організаційну взаємодію за

алгоритмом «суб'єкт-суб'єктних» відносин, породжувати правову державу, мати стійкий ефект правослухняності громадян у відносинах з державою, суттєво зменшувати ентропію громадянського суспільства, забезпечувати верховенство права у соціальному організмі країни і бути передбачуваними партнерами у відносинах з іншими країнами світу;

– подана діалектика правової освіти та організаційної свідомості людини і суспільства. Їх єдність полягає, по-перше, в тому, що обидва явища володіють здатністю відображати відносини, які складаються між людьми крізь призму упорядкованості і права; по-друге, вони формуються та розвиваються в процесі діяльності та впливають на цю діяльність, визначають та регулюють її; по-третє, вони пов’язані між собою мовою, за допомогою якої від покоління до покоління передається правовий і організаційний досвід людей; по-четверте, їх об’єднують належні їм функції (самоорганізації, управління); по-п’яте, суспільна та індивідуальна правова і організаційна свідомість містять в собі раціональну (знання, поняття, судження) та емоційну (почуття, схильності, мотиви) сфери тощо;

– формалізовані відмінності між правовою і організаційною свідомістю, що полягають у функціях і засобах впливу їх одне на одного: правова свідомість жорстко унормовує організаційну активність людини, а організаційна свідомість шляхом випереджаючого розвитку і поступового накопичення суперечностей штовхає правову до наступного узагальнення і унормування організаційної діяльності людини;

– подано механізм впливу правової освіти на формування організаційної свідомості, який являє собою цілеспрямовану систему взаємодії ціннісно-смислових полів системи правової освіти зі смисловою сферою особистості, у структурі свідомості якої виникають окультурені чинним у державі правом організаційні відчуття, смаки, оцінки, переживання, ідеї, міркування, судження, установки, уявлення, почуття та ін.; обґрунтована циклічність його функціонування і розвитку;

– обґрунтовано, що досягнувши певного рівня і об’єму, правові знання, як об’єктивований компонент суспільства, формують у структурі свідомості особистості специфічний сегмент індивідуалізованого смислового поля, що починяє виконувати роль директивної матриці її повсякденної поведінки, тобто правові знання відіграють роль регулятора її життєдіяльності, не безпосередньо, а через механізм мислення людини, що проектує майбутнє і успішно реалізується в ньому;

– з’ясований генезис суперечності між новим (інноваційним) і унормованим (консервативним) початками у мисленні особистості: неунормована організаційна свідомість забезпечує прояв свободи і творчої самореалізації особистості у процесі соціального розвитку, прояв її позитивної і негативної девіантності, а унормована правовою освітою її організаційна свідомість забезпечує порядок – свідому підтримку норм і правил сумісного життя і діяльності, збереження цілісності соціальних форм життя;

- обґрунтовано особливий статус впливу правової освіти в системі освітняних технологій та необхідність його переосмислення у філософії освіти через філософсько-світоглядні та філософсько-антропологічні експлікації;

- доведено евристичність правової освіти, що виявляється у розширенні проблемного поля соціально-філософських досліджень, а також досліджень в галузі філософії освіти шляхом переосмислення онтологічної та гносеологічної природи моделей антропогенезу (закономірного розвитку психіки в масштабах Землі та космосу), моделей взаємодії еволюціонуючої психіки в умовах домінуючого впливу соціуму, моделей впливу на антропогенез сучасних освітняних технологій та ін.;

- визначено на основі компаративного аналізу гносеологічні засади моделювання впливу правової освіти на функціонування організаційної свідомості особистості;

- розглянуті можливості правової освіти, а також її ефективність при формуванні організаційної свідомості особистості на різних етапах навчання: у середніх загальноосвітніх школах I-III ступенів (перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, другий – основна школа, яка забезпечує базову загальну середню освіту, третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту); в закладах професійно-технічної освіти, до яких відносяться професійно-технічні училища відповідних профілів, вищі професійні училища, професійні ліцеї, професійно-художні училища тощо, а також освіту протягом життя (перепідготовка, підвищення кваліфікації, курсове навчання);

- доведено, що формування організаційної свідомості особистості засобами правової освіти призводить до розвитку правового середовища, формування законосучасного громадянина;

- з'ясовано діалектичний взаємозв'язок між досконалістю впливу правової освіти, формуванням організаційної свідомості особистості і рівнем законодавчого регулювання соціального середовища і встановлено, що законодавча основа суспільства регулюється не лише під впливом об'єктивних зовнішніх чинників, скільки завдяки змінам у мисленні людини мережевого суспільства.

Набуло подальшого розвитку:

- теоретичне обґрунтування правової освіти та особливостей її впливу в українському суспільстві;

- погляди на можливості впливу правової освіти на пересічних громадян України;

- розуміння впливу правової освіти як важливого синкретичного феномену сучасності та засобу маніпуляції масовою свідомістю.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони дають можливість поглибити осмислення сутності правової освіти, впливу правової освіти на формування організаційної свідомості особистості. Реалізований у дисертації науково-теоретичний підхід створює реальні

можливості пошуку ефективних шляхів практичного вирішення проблем реформи правої освіти в Україні. Отримані результати дослідження можуть бути використані в подальшій розробці філософсько-освітянських проблем, зокрема розвитку впливу правої освіти на організаційну свідомість людини і суспільства.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її висновки можуть бути використані в становленні і розбудові державності, права, правосвідомості громадян в Україні. Тільки людина з високим рівнем професіоналізму, культури та свідомості здатна бути суб'єктом своєї життєдіяльності.

Основні висновки дисертації можуть бути ефективно реалізовані при розробці спецкурсів, навчально-методичних програм, посібників та науково-довідникової літератури з філософських, педагогічних, соціологічних, управлінських та психологічних дисциплін у вищих навчальних закладах України.

Особистий внесок здобувача в розробку даної теми полягає у створенні авторської концепції правої освіти як чинника формування організаційної свідомості особистості. Допоміжні і проміжні завдання дослідження відображені у ряді спільних публікацій: у колективній монографії «Енциклопедія законодавства» (Розділ 2, підрозділ 2.4) особистий внесок автора полягає в розробці пропозицій дотримання законності у межах юридичного процесу (с. 75-87); у колективній монографії «Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження» (Розділ II «Законність як основна вимога процесуальної форми») визначено особливості прояву вимог, принципів та гарантій законності в межах юридичного процесу (с. 199-214); з О.Г.Мурашиним, М.С.Кельманом у підручнику «Загальна теорія права» (Розділ 6 «Правові відносини») розкрито суб'єкт-суб'єктні відносини (с. 148-169), (Розділ 11 «Законність і правопорядок») розглянуті основні шляхи зміщення законності та правопорядку у громадянському суспільстві (с. 264-298), (Розділ 12 «Правосвідомість і правова культура») автором визначена роль правої свідомості та правої культури у суспільному житті (с. 298-325); з О.В.Горун, Н.В.Камінською у навчальному посібнику «Теорія держави та права» (Тема 12 «Правотворчість») обґрунтовано вплив правотворчості та законотворчості на підвищення правої культури і рівня правових знань населення (с. 131-136), (Тема 13 «Реалізація норм права») розглянуто застосування правових норм органами держави та внесення конкретно-правових рішень (с. 136-145).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної філософії і філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, на ряді науково-практичних конференцій, а саме: загальнофакультетській підсумковій науково-практичній конференції «Педагого-психологічні проблеми підготовки спеціалістів вищої школи» (Київ, 2002); Загальнофакультетській підсумковій науково-практичній конференції «Вдосконалення законодавства у сфері нотаріату, туризму та митної справи»

(Київ, 2008); Загальноуніверситетській студентській науково-практичній конференції «Спортивний туризм в контексті ЕВРО-2012» (Київ, 2009); Науково-теоретичній конференції «Гармонізація науки і вищої освіти в інформаційному суспільстві» (Київ, 2009); Загальноуніверситетському круглому столі «Законодавство України в сфері туризму: стан, проблеми, перспективи розвитку» (Київ, 2010); Науково-теоретичній конференції «Гармонізація науки і вищої освіти в інформаційному суспільстві» (Київ, 2010); Загальнофакультетській підсумковій науково-практичній конференції «Вдосконалення законодавства у сфері нотаріату, туризму та митної справи» (Київ, 2010), Міжнародній інтернет-конференції «Образ людини майбутнього: Кого і Як виховувати в підростаючих поколіннях» (Київ, 2011); V-тій Міжнародній науково-практичній конференції «Туризм та зближення культур» (Київ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Космічні подорожі: наука, освіта, практика» (Київ, 2011); Перших Українських педагогічних студіях «Освіта і культура як запорука сталого демократичного розвитку суспільства» (Київ, 2012); I міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Дитинство. Освіта. Соціум» (Київ, 2012); Других всеукраїнських філософських читаннях, присвячених пам'яті доктора філософських наук, професора Володимира Ісаковича Шевченка (Чернігів, 2012).

Публікації. Основні висновки дисертації викладено в 31 науковій публікації, з них 1 – одноосібна монографія, 2 – колективні монографії, 1 – підручник, 1 – навчальний посібник, 20 – статті у фахових виданнях з філософських наук, 2 – статті в інших наукових збірниках, 4 – матеріали конференцій.

Кандидатська дисертація на тему «Теоретико-правові проблеми юридичного процесу» була захищена у 2000 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації зумовлена її метою, завданнями і логікою дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (13 підрозділів), висновків та переліку використаних джерел (362 позиції). Загальний обсяг роботи становить 428 сторінок, з них – 389 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґруntовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкривається ступінь її розробки, характеризуються мета і завдання дослідження, його методологічна основа, формулюється новизна, практична значимість роботи, зазначається апробація результатів дослідження.

У першому розділі – «**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ**» – подається головний концепт, специфіка його буття у

соціальних системах та розкриваються ключові поняття дисертаційного дослідження.

У *підрозділі 1.1. – «Вплив правової освіти на формування організаційної свідомості, як головний концепт дослідження»* – проаналізовано правову освіту – як комплекс суб'єктивних відносин між викладачем і студентом/учнем, результатом яких повинно стати формування організаційної свідомості з тим чи іншим нахилом на професійну діяльність, та місце людини в суспільстві та суспільства в цивілізації. Незалежно від форми правління, і тих ідеологічних установок, які та, чи інша форма правління за собою несе, на наш погляд, важливо інше, а саме, рівень розвитку організаційної свідомості, її відношення до держави, в якій вона реалізує себе та до народу – громадянського суспільства. Виділено серед контингенту правової підготовки чотири специфічні групи: а) учнів; б) юристів, в) менеджерів, г) фахівців інших напрямів фахової підготовки.

На основі вивчення інструментальної функції правової освіти подано її зміст як процес передачі учням/студентам спеціальних знань, формування в них вмінь та навичок, які служать засвоєнню ними позитивного соціального досвіду і розвитку базових соціальних компетентностей. Це є комплексна система організації різних видів педагогічної діяльності, стрижнем якої є правова, політична та моральна освіта і виховання, що реалізуються як в рамках навчально-виховного процесу, так і за допомогою організації демократичного правового шкільного/студентського середовища. Її кінцевим продуктом є правосвідомість особистості, що містить у собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та компетенцій, а також уявлень і настанов, які характеризують відношення особи, соціальної групи і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, а також до всього, що охоплюється правовим регулюванням. Виділено три види правосвідомості: а) буденна, б) професійна, в) наукова.

Для розгляду сутності та змісту предмету дослідження уточнено сутність поняття «формувати», що за словником Даля пов’язується з чимось таким, що має власну онтологію і означає «набирати, будувати, складати, доповнювати до повного складу» або за словником В. Льохіна та Ф. Петрова як: а) утворювати та б) надавати форму. Тож, термін «формування» у даному дослідженні вживается як такий, що має процесуальний характер, враховує природні й штучні впливи у ході саморозгортання організаційної свідомості особистості. Тобто він містить у собі природні й соціальні імпульси, має своє наявне буття у формі певної системи відносин, у якій і треба визначити місце та роль правової освіти.

Далі формулюється авторське відношення до явища організаційна свідомість, що перебуває у єдності індивідуальної і колективної форм і полягає у наступному: 1. В тому, що обидва явища володіють здатністю відображати відносини, які складаються між людьми, крізь призму впорядкованості; 2. Вони формуються та розвиваються в процесі діяльності і впливають на цю діяльність, визначають та регулюють її; 3. Суспільна та індивідуальна свідомість пов’язані

з мовою, за допомогою якої від покоління до покоління передається організаційний досвід людей; 4. Їх об'єднують належні їм функції: самоорганізації, управління; 5. Суспільна та індивідуальна організаційна свідомість містять у собі раціональну (знання, поняття, судження) та емоційну (почуття, схильності, мотиви) сфери тощо. Відмінності між суспільною та індивідуальною організаційною свідомістю полягають в об'ємі, формах, засобах і часі існування, в закономірностях формування та в інших характеристиках. Незрілість і біdnість організаційної свідомості веде до стихійності, непослідовності, нелогічності, повільності, консерватизму та авторитарності у повсякденній поведінці і систематизації накопиченого організаційного досвіду.

За наявності ефективної правової освіти з націленістю на формування організаційної свідомості у громадян країни складається унормований існуючим законодавством (правом) і активний за характером прояву і реалізації, спосіб життя. Причина цього явища полягає у тому, що активність громадян країни обумовлена організаційною свідомістю, що робить їх не тільки організованими у плані налаштування власного буття, але й здатними до організаційної дії в одноосібному вимірі і організаційної взаємодії з іншими громадянами у колективному контексті, які також наділені атрибутивними рисами самоорганізації і саморегуляції. Далі подаються головні характеристики прояву організаційної свідомості особистості, що спрямовуються і утримуються у правовій площині її правосвідомістю: *a) організаційну дію;* *б) організаційний зв'язок;* *в) організаційні відносини;* *г) нарешті, організаційна взаємодія*, що тлумачиться у широкому і вузькому сенсі. За М.Туленковим, у широкому сенсі організаційна взаємодія в управлінні – це різновид соціальної взаємодії, що забезпечує комплексний і взаємоузгоджений зв'язок елементів соціального утворення (соціальної системи) та його організаційної структури управління при взаємоузгоджених відносинах із зовнішнім середовищем. У вузькому сенсі організаційна взаємодія в управлінні – це взаємовигідні та узгоджені за цілями, часом, місцем і ресурсами дії членів організаційного формування (контрагентів, партнерів, виконавців), якими можуть бути суб'єкти господарської та управлінської діяльності – фізичні, юридичні і посадові особи.

Отже, правова освіта розглядається як інструментальний засіб розмежування моральної і правової регуляції поведінки суб'єктів соціального процесу, держави і громадянського суспільства, що створює унормований простір і правові відносини у процесі формування організаційної свідомості особистості, культури і поведінки, завдяки яким вона здатна ефективно організовувати власні організаційні дії, формувати плідні організаційні відносини з іншими учасниками глобалізаційного руху, вступати в організаційну взаємодію за алгоритмом «суб'єкт-суб'єктних» відносин, породжувати стійкий ефект правослухняності громадян у відносинах з державою, суттєво зменшувати ентропію громадянського суспільства, забезпечувати верховенство права у соціальному організмі країни і бути передбачуваними партнерами у відносинах з іншими країнами світу.

У підрозділі 1.2. – «Семантичні фільтри правової освіти як засіб вивчення формування організаційної свідомості особистості» – уточнюється специфіка прояву окремих атрибутивних властивостей предмету дослідження при вивченні його різними науками через різні семантичні фільтри. На нашу думку, суттєвими методологічними фільтрами у даному випадку є: *по-перше*, через дослідження формування громадянської позиції особистості, що розвивається під впливом правової освіти, є важливою складовою організаційної свідомості особистості. В Загальній декларації прав людини вказується, що кожна людина не тільки повинна вимагати та розраховувати на допомогу з боку держави, а й має *належні обов'язки перед державою*, в якій тільки й можливий вільний і повний розвиток особистості. Під громадянською позицією, як проявом організаційної свідомості особистості, в роботі розуміється виконання низки організаційних завдань.

По-друге, розглянути ефективність формування організаційної свідомості засобами правової освіти можна через поняття та елементи *правового статусу особи*. Саме поняття «статус» означає положення, становище. Правовий статус передбачає, що таке положення закріплене правовими нормами. Статус особи залежить від того, які вона має права та обов'язки, характеризує становище особи у взаємовідносинах із суспільством та державою. Він характеризується такими ознаками: а) універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; б) системність прав, свобод та обов'язків; в) відображає індивідуальні особливості людини та її реальне становище у системі суспільних відносин; г) права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватись без інших елементів. Конституція України закріплює основи правового статусу особи, а саме: а) визначає принципи правового статусу особи; б) закріплює перелік основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина: особисті, політичні, економічні, соціальні, культурні; в) встановлює гарантії реалізації та захисту прав і свобод.

По-третє, розглядати організаційну свідомість особистості можна через дослідження поняття *правотворчість*. Правотворчість – це форма організаційно-владної діяльності уповноважених суб'єктів, що спрямована на утворення нормативно-правових актів та встановлення, зміну чи скасування правових норм. Зміна та скасування застарілих правових норм сприяє затвердженю нових і, відтак, вони входять до його складу як допоміжні прояви правотворчості. Правотворчість не можна зводити до законотворчості, тому що законотворчість є виключною монополією представницьких вищих органів держави (наприклад, в Україні це простір дії Верховної Ради) або народу (громадянського суспільства) у передбачених законом випадках. Правотворчість є особливою функцією держави і характеризується такими ознаками: а) це діяльність, переважно, держави в особі органів державної влади, народу в цілому чи територіальних громад, об'єднань громадян або трудових колективів; б) полягає у створенні нормативно-правових актів, що містять норми права, скасовують чи змінюють їх; в) регламентується правовими нормами і здійснюється за встановленою процедурою.

По-четверте, розгляд організаційної свідомості особистості можливий і через такі важливі категорії юридичної науки як *праворозуміння і законність*. Праворозуміння і законність є категоріями юридичної науки, що тісно пов'язані між собою. Тип праворозуміння визначає вимоги законності, а при їх задоволенні й її справжній рівень у суспільстві. Праворозуміння як вихідна фундаментальна категорія правознавства є науковою основою дослідження законності. Однак існує ще й зворотній зв'язок даних категорій: вимоги законності і їх виконання визначають реально існуючий тип праворозуміння.

По-п'яте, організаційна свідомість особистості може розглядатись через *правові відносини*. Правові відносини – це специфічні суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Далі подаються характерні ознаки правовідносин. Учасники правовідносин можуть на основі організаційної свідомості і доцільності самостійно визначати зміст взаємних прав і обов'язків, якщо їх відносини регламентуються диспозитивними нормами. Розрізняють такі види об'єктів правовідносин: а) матеріальні цінності; б) нематеріальні особисті цінності; в) поведінка, дії суб'єктів, різного роду послуги і їх результати; г) продукти духовної творчості; д) цінні папери, офіційні документи: облігації, акції, векселі, лотерейні білети, гроші, приватизаційні чеки, паспорти, дипломи, атестати.

По-шосте, організаційна свідомість особистості може розглядатись через *правову поведінку*, якій притаманні такі ознаки: а) соціальна значущість, б) психологізм, суб'єктивність. Виділено наступні види правої поведінки: а) правомірна – соціально корисна поведінка, яка відповідає правовим приписам; б) правопорушення – соціально шкідлива поведінка, яка порушує норми права; в) зловживання правом – соціально шкідлива поведінка, яка здійснюється в рамках правових норм; г) об'єктивно протиправна поведінка – здійснюється з порушенням правових приписів (наприклад, протиправна поведінка недієздатної особи). У залежності від ступеня відповідальності, ставлення суб'єкта до своєї поведінки, її мотивацій розрізняють декілька видів правомірної поведінки: а) соціально активна поведінка; б) пасивна (її різновидом є конформістська) поведінка; в) маргінальна поведінка; г) звичайна поведінка.

По-сьоме, організаційна свідомість особистості може розглядатись і через поняття «*правопорушення*». Правопорушення є соціальним і юридичним антиподом правомірної поведінки, їх соціальні і юридичні ознаки протилежні. Це різновид антисоціальної поведінки. Проаналізовано основні ознаки правопорушення. По-перше, це протиправний акт поведінки. По-друге, правопорушення як зовнішній акт поведінки є діянням, яке може проявлятися у формі дії або бездіяльності (не визнаються правопорушенням думки, почуття тощо). По-третє, правопорушення – свідомий і вольовий акт поведінки, тобто скоений особою, яка розуміє характер і значення свого діяння і може управляти своїми вчинками. По-четверте, правопорушенням визнається лише винне діяння, тобто скоене умисно або з необережності. По-п'яте, характер наявності

причинного зв'язку між діянням і суспільно небезпечними наслідками, що настали, тобто такі наслідки зумовлені саме цим діянням, а не іншими причинами. По-шосте, правопорушення завжди завдає суспільству певної шкоди, а тому завжди є небажаним, суспільно небезпечним. Його суспільна небезпека визначається сукупністю ознак правопорушення: а) цінністю того блага, на яке посягає правопорушення; б) шкідливістю наслідків, що наступають як результат правопорушення; в) способом діяння; мотивами діяння, формою та ступенем вини.

По-восьме, нарешті, організаційна свідомість особистості розглядається через поняття *правосвідомість*. Людина є носієм і основним споживачем норм права, а її інтереси і потреби – джерелом змісту правил поведінки людей в суспільстві. Норми права створюються людьми, в них люди вкладають свої знання, розум і свідомість, тобто уявлення про мету і завдання права, наслідки його регулятивної діяльності та про способи і методи регулювання правом відносин між людьми в суспільстві. Отже, свідомість у галузі права – правосвідомість – обов'язковий елемент його виникнення, розвитку, функціонування. Саме виходячи з цих засад, визначено, що правосвідомість – це вид (форма) суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та уявлень, які характеризують ставлення людини, соціальних груп і суспільства до чинного чи бажаного права. Наводяться чинники її формування. Акцентується увага на тому, що формування та вдосконалення організаційної свідомості особистості в Україні призводить до якісних змін як в організації держави, так і в діяльності державного апарату. Правосвідомість має свій особливий предмет відображення і об'єкт впливу – право як систему правових норм, правовідносини, законодавство, правову поведінку, правову систему в цілому і цим вона відрізняється від організаційної свідомості. Правосвідомість не тільки відображає у правових категоріях, концепціях, теоріях, почуттях, поглядах людей правову дійсність, але й спрямовує суб'єктів права на певні зміни у правовому середовищі, прогнозує і моделює їх.

У *підрозділі 1.3 – «Принципи, методи та категоріальний апарат дослідження»* – обґрутується інструментально-методологічний комплекс когнітивного аналізу взаємодії процесу правової освіти і процесу формування організаційної свідомості людини.

Формування організаційної свідомості особистості засобами правової освіти ґрунтуються на принципах: цілеспрямованості (початком будь-якої діяльності), поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів (студентів) (діяльність – трудова, пізнавальна, художньо-творча – розвиває соціальну активність, ініціативу організаційної свідомості особистості), поваги до особистості світосприйняття, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, систематичності і послідовності виховання, єдності педагогічних вимог школи, сім'ї та громадськості, єдності свідомості й підсвідомості – гармонії психіки, єдності загальнолюдського і національного,

природовідповідності, культуроідповідності, гуманізації, демократизації, етнізації.

На нашу думку, правова освіта як чинник формування організаційної свідомості особистості ґрунтуються на чотирьох базових принципах: 1. Гуманізації правової освіти; 2. Демократизації правової освіти; 3. Випередженні правової освіти; 4. Безперервності правової освіти.

У дисертаційному дослідженні були використані наступні групи методів:

- загальнонаукові (формально-логічний, соціологічний, системний, структурно-функціональний, конкретно-історичний, статистичний тощо);
- загально-логічні (конкретно-наукові) – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, аналогія, моделювання;
- приватно-наукові – порівняльного правознавства, техніко-юридичного аналізу, конкретизації, тлумачення тощо.

Також методи, які використані у дисертаційному дослідженні можна поділити на:

- емпіричні, спрямовані на виявлення, фіксування, збирання, систематизацію інформації про факти та явища;
- теоретичні, функціональне призначення яких – тлумачення, пояснення зібраних даних, побудова понять, концепцій, прогнозів.

Методологічну основу аналізу організаційної свідомості її структури, форм тощо складає комплексний підхід, який формується з морфологічного та функціонального аналізу. Морфологічний аналіз забезпечує вивчення загальних характеристик організаційної свідомості, взаємодію індивідуальної та суспільної форм організаційної свідомості на основі діалектики; структуру цього поняття, внутрішню організацію, взаємозв'язок компонентів та функцій організаційної свідомості, механізмів, що забезпечують цілісність системи, досліджено на основі принципів системності, цілісності та структурності, а також системного та структурного підходів; з позицій діяльнісного підходу досліджено зв'язок свідомості і правової діяльності; а на основі принципів синергетики вивчено специфіку природи досліджуваного явища, самоорганізаційний характер процесу самовідтворення організаційної свідомості. Функціональний аналіз організаційної свідомості забезпечив дослідження її функціональних властивостей та функціонування. Загальна структура роботи побудована як реалізація методу сходження від абстрактного до конкретного.

У другому розділі – «ТИПОЛОГІЯ ОСНОВНИХ ІДЕЙ І ПРИНЦІПІВ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ТА УМОВИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ» – розкриваються значення для реалізації правової освіти і формування правової свідомості особистості чотирьох фундаментальних ідей сучасного соціального розвитку, а саме: а) гуманізації; б) демократизації; в) випереджального розвитку; г) безперервності освіти. Критерієм їх виділення є когнітивні потреби суб'єктів, що споживають продукти освітянської діяльності («споживачі» освіти): особистість (ідея гуманізації), суспільство (ідея демократизації), виробництво (ідея

випереджаючої освіти), сама сфера правової освіти – рефлексія (ідея безперервної освіти).

У *підрозділі 2.1. – «Ідея гуманізації правової освіти в Україні та умови її реалізації»* – відтворюються і аналізуються основні детермінанти формування сучасної правової культури особистості: а) залишені від часів радянської системи освіти стереотипні погляди на правову освіту; б) європейські підходи до правової освіти та виховання, які створюють складний і важко втілюваний контекст для використання у вітчизняній педагогічній діяльності; в) новітні тенденції становлення інформаційної цивілізації, що вимагає докорінного оновлення міжнародного права, національних правових систем і організації якісно нових навчально-виховних практик. У підрозділі систематизовано ідеї гуманізації правової освіти, що запропоновані для практичного використання у педагогічній діяльності в навчальних закладах України. Підкреслено, що гуманістичний світогляд вбачає кінцеву мету суспільства у формуванні добробуту людиною, створенні безпосередніх рівностей у відносинах, справедливості та людяності, як принципів відносин між людьми, її права на свободу, щастя, розвиток та прояв своїх здібностей. В основу гуманізації освіти покладені: а) любов до людини; б) милосердя, як співчутливе ставлення до близького і поблажливість до нього, вибачення за його недоліки; в) визнання за навчанням права на всебічний розвиток; г) ідеали добра, краси, істини, справедливості, рівноправних відносин між людьми; д) віра, бо віра є не що інше, як головне та стимулююче прагнення людини, яке визначається у її житті, переконаннях, прагненнях і вчинках; є) надія, що є (за В.Шинкаруком) єдність протилежностей знання і віри; ж) любов, оскільки «там, де починається любов (за І.Ільїним), там закінчується байдужість, сірість, екстенсивність: людина збирається і зосереджується»; з) свобода і творчість; і) створення для осіб, які навчаються, відповідно, суто людських умов та багато іншого. Запропоновано наступні принципи розвитку гуманізації правової освіти в Україні: а) гуманітаризація правової освіти; б) фундаменталізація правової освіти; в) діяльнісна спрямованість правової освіти.

При аналізі наявних поглядів на гуманітаризацію правової освіти зроблено акцент на покращення: а) естетичного, етичного, економічного, екологічного навчання та виховання учнів, студентів та інших представників макро- та мікросоціальних груп. Таким чином, в основу класифікації умов розвитку принципу гуманітаризації правової освіти покладені започатковані наступні психічні відношення особистості: до себе (естетичне), до інших людей та суспільства (етичне), до виробництва (економічне), до природи (екологічне), до держави (правове). Фундаменталізацію правової освіти забезпечують, на нашу думку, наступні кроки: а) збереження політехнічного ядра загальної, середньої та середньо-спеціальної правової освіти; б) навчання базовим кваліфікаціям; в) зміцнення загальноосвітніх компонентів у професійних освітніх програмах; г) модульне будування змісту правової освіти (інтегративний варіант як один із можливих); д) посилення наукового потенціалу школи; є) переход до методологічної парадигми навчання і

виховання. Посиленню діяльнісної спрямованості правової освіти сприяє: а) зв'язок формування теоретичних знань з їх практичними потребами, ціннісними орієнтаціями; б) вдосконалення системи знань, що визначають самоактуалізацію і самореалізацію особистості на практиці; в) формування вмінь на рівні практики та стратегій інтегративної діяльності. Зроблено висновок про те, що ідеї гуманізації у педагогічних впливах на учнів та студентів, приводять до наступного: а) досконалості світоглядних позицій студентів; б) укріплення духовної складової їх внутрішнього світу; в) підвищення професійних якостей, а саме – поваги до права; г) розширення власних уявлень та настанов, котрі базуються на сучасних правових цінностях суспільства; д) компетенції, достатньої для захисту прав та законних інтересів особистості й правомірної реалізації громадянської позиції.

У *підрозділі 2.2 – «Ідея демократизації правової освіти та реалізація її в умовах українського освітянського простору»* – доводиться, що саме ця ідея є провідним параметром управління соціальним розвитком України. Проаналізовано сім основних принципів розвитку демократизації правової освіти, що детермінують формування організаційної свідомості особистості: 1) самоорганізація навчальної діяльності учнів та студентів; 2) умови співробітництва педагогів та учнів; 3) відкритість освітніх закладів для правової освіти; 4) різноманітність освітянських систем; 5) регіоналізація правової освіти; 6) рівні умови доступу до правової освіти; 7) суспільно-державне управління правовою освітою. У першому випадку підкреслено значення двох умов: а) перехід з позиції «педагог веде учня (студента) за собою» у позицію «учень (студент) йде вперед»; б) скорочення аудиторного навантаження учнів та студентів. У другому випадку, тобто в умовах співробітництва педагогів і учнів/студентів акцент робиться на зміні позиції педагога із позиції «над студентом» до позиції «разом зі студентом». У третьому випадку відкритість освітніх закладів для правової освіти реалізується за умов: а) розвитку ринкових відносин у системі правової освіти (розвиток ринку освітніх послуг); б) розвитку відкритих відносин на внутрішньому ринку та з зарубіжними партнерами. У четвертому випадку мова йде про різноманітність освітянських систем умовами реалізації якого є: а) диференціація освітянських систем; б) індивідуалізація навчальних програм. Регіоналізація правової освіти може реалізуватись за умов: а) переходу навчальних закладів від галузевої до регіональної орієнтації; б) розширення культуроутворюючих функцій навчальних закладів у своїх регіонах; в) входження навчальних закладів в регіональний освітянський простір; г) розробки і впровадження довготермінових регіональних програм розвитку правової освіти. Умови реалізації принципу рівних можливостей полягають у: а) посиленні ролі держави в регулюванні освітніх можливостей, наданих кожній людині; б) «посильності» освітніх стандартів; в) розвитку елітарної освіти; г) соціальний захист нужденних; д) навчання інвалідів. Сьомий випадок торкається умов реалізації суспільно-державного управління освітою: а) розвиток демократичних механізмів фінансування навчання; б) введення

демократичних механізмів керівництва; введення демократичних механізмів контролю якості освіти.

У *підрозділі 2.3 – «Випереджаюча правова освіта та особливості її впровадження в освітянський простір України»* – аналізується низка правових документів за програмою «Освіта для сталого розвитку». Вказано, що головними цілями реалізації цих програм є: а) підвищення рівня освіченості учнів та педагогів у питаннях сталого розвитку; б) виховання соціально-адаптованої, відповідальної та стратегічно мислячої особистості; в) створення та реалізація моделі школи випереджаючої освіти для сталого розвитку. Серед основних шляхів реалізації концепції випереджаючої освіти сталого розвитку є (за І.Водянською): а) розвиток і вдосконалення базової системи освіти; б) переорієнтація наявної освіти на всіх рівнях для вирішення питань сталого розвитку; в) формування досвіду і цінностей, необхідних для сталого розвитку; г) поглиблення розуміння й усвідомлення важливості сталого розвитку громадськістю; д) навчання населення з метою сприяння переходу до сталих моделей виробництва і споживання. Випереджаюча освіта передбачає: а) оновлення змісту шкільної освіти на засадах прогнозування розвитку сучасного суспільства; б) орієнтація на виховання ключових компетентностей, які дадуть змогу учням успішно самореалізуватися у життєвому просторі; в) переход на технології ІКТ, запровадження «електронного навчання» і «електронного оцінювання»; г) підтримка індивідуалізованого та самостійного навчання; д) партнерство та співробітництво у характері навчальної діяльності; е) орієнтація змісту освіти на інтегративність подання матеріалу. Серед найбільш ефективних методів випереджаючої освіти є: 1) проблемні методи навчання; 2) розвиваюче навчання (розвивальна освіта); 3) інтерактивне навчання; 4) проектне навчання. Спираючись на дослідження О.Новікова, запропоновано три основних принципи розвитку випереджаючої правової освіти в Україні: 1) правове просвітництво населення потребує випереджающего виробництва; 2) випереджаюча підготовка кадрів для регіонів; 3) самостійний розвиток особистості: учня, студента, слухача, курсанта. І послідовно подано характеристику кожного з вищезазначених принципів.

У *підрозділі 2.4 – «Безперервна правова освіта та її можливості у вдосконаленні суспільства»* – на основі когнітивного аналізу проаналізовано сім принципів безперервної правової освіти і умови їх реалізації у вітчизняній системі професійної підготовки юристів. До вищезазначених принципів віднесено: 1) значення базової правової освіти для перманентного розвитку суспільства; 2) багаторівневість освітянських програм; 3) додатковість базової та післядипломної освіти; 4) кореляція освітянських програм; 5) послідовність освітянських програм по праву; 6) інтеграція освітянських структур з метою вдосконалення правової освіти; 7) гнучкість організації форм освіти. Далі послідовно проаналізовано можливість їх реалізації у вітчизняному просторі освіти. По-перше, підкреслено особливі значення базової правової освіти для перманентного розвитку суспільства, оскільки закладається фундамент правосвідомості і організаційної свідомості. По-друге, одобрюється

багаторівневість освітніх програм. По-третє, визначається особлива роль додаткової базової та післядипломної освіти для організаційно-правового супроводу соціального розвитку. По-четверте, відмічається важливість періодичної кореляції освітніх програм як у рамках країни, так і європейської і світової співдружності. Пояснюється значення тренінгової діяльності у сфері управління і його правового забезпечення. По-п'яте, підкреслюється важливість забезпечення умов реалізації принципу послідовності освітніх програм, що веде до створення «наскрізних» стандартів освіти всіх рівнів та ступенів, «наскрізного» змісту освітніх програм. По-шосте, відмічена необхідність інтеграції освітянських структур з метою вдосконалення правової освіти. Послідовними кроками тут є: а) переведення нормативно-правової бази освіти з освітніх закладів на освітні програми; б) розвиток інтегративних освітянських установ: багаторівневих, багатопрофільних та багатофункціональних; в) створення єдиного регіонального освітнього простору; г) створення єдиного державного освітнього простору. По-сьоме, умовою реалізації принципу гнучкості організаційних форм освіти є розвиток очної, заочної, вечірньої форм навчання, відкритої освіти (навчання), екстернату і т. ін. У Проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки гнучкість організації форм освіти пов'язують у тому числі і з модернізацією змісту освіти.

У третьому розділі – «ПРАВОВА ОСВІТА ТА ФОРМИ ЇЇ ВПЛИВУ НА ДИНАМІКУ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ» – характеризуються вплив правової освіти на процес формування організаційної свідомості особистості та її колективних утворень у розрізі структури національної системи вищої професійної і середньої загальноосвітньої системи України.

У підрозділі 3.1 – «Вплив правової освіти в закладах загальної середньої та середньої спеціальної освіти на формування організаційної свідомості» – вивчаються закономірності, тенденції і суперечності правової освіти учнів. Відмічена результативність проведення з 1995 по 2005 роки в світі десятиріччя просвітництва в галузі прав людини, що було оголошене ООН. Разом із тим, відзначено факт недостатньої уваги чинного українського законодавства до питань виховання підростаючого покоління, погану взаємодію та координацію різних міністерств, служб та відомств, а також освітньої сфери через відсутність цілісної концепції правового виховання, яка б відповідала сучасним вимогам. Зроблено висновок про те, що практика організації правового виховання дітей та молоді з позиції нових підходів сьогодні знаходиться в процесі становлення. Розглянуті особливості формування організаційної свідомості в процесі правового виховання у середніх загальноосвітніх школах І-ІІІ ступенів (перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, другий – основна школа, яка забезпечує базову загальну середню освіту, третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту) відповідно до Закону України №651-XIV від 13.05.1999 р. «Про загальну середню освіту» (зі змінами). Також розглянута специфіка формування

організаційної свідомості в закладах професійно-технічної освіти, до яких відносяться професійно-технічні училища відповідних профілів, вищі професійні училища, професійні ліцеї, професійно-художні училища тощо відповідно до Закону України №103/98-ВР від 10.02.1998 р. «Про професійно-технічну освіту» (зі змінами). Визначені основні проблеми сучасного українського суспільства, які негативним чином впливають на освітні процеси: в сучасних умовах похитнулися традиційні для українського суспільства норми моралі (зменшення авторитету батьків, школи, держави; нестійкість суспільства в цілому тощо); хибні уявлення стосовно правових норм і законів (подвійна мораль; корумпованість як норма існування правоохоронної системи; романтизація злочинного світу тощо); кадрова проблема з забезпеченням складу педагогів (кваліфіковані фахівці віддають перевагу роботі у сфері бізнесу, а не викладанню у школах); критична ситуація із вдосконаленням та реформою правової освіти. Акцентовано увагу на тому, що правове виховання в школі та закладах професійно-технічної освіти повинно враховувати наявність шести основних психологічних рівнів онтогенетичного становлення правосвідомості у неповнолітніх, виходячи з уявлень про вікову періодизацію формування соціально-правових уявлень та навичок у дітей: нормативність у власній поведінці (2-13 років); соціальна нормативність у власній поведінці (10-15 років); наявність навичок соціально-правового самоуправління (12-18 років); наявність стійких навичок взаємодії з публічними інститутами (15 років та доросліше); наявність уявлень про відносність соціальних норм у інструментах їх реалізації в суспільстві (15 років та доросліше); наявність глибоких уявлень про об'єктивне право, його призначення та роль в житті кожної особистості (15 років та доросліше). Також зазначено, що одне із завдань закладів професійно-технічної освіти полягає в тому, щоб допомогти учневі, а в подальшому спеціалістові, досягти такого рівня правової свідомості, що дозволить йому брати участь у правовідносинах без порушень, а також надасть можливість включитись у конструктивну організаційну і професійну діяльність, проявляючи себе як вільну свідому особистість із системою сформованих правових поглядів. Аналіз правового виховання учнів в контексті формування організаційної свідомості, який проводиться в цьому підрозділі, з необхідністю повинен звернутися до розкриття одного із завдань правового виховання, а саме до формування в учнів так званих «правових почуттів», які регулюють їхню повсякденну поведінку. Мова йде про почуття відповідальності за свої вчинки, нетерпимості до порушників норм та правил, почуття правомірності обраних шляхів до мети тощо. У процесі формування правових почуттів передусім важливо розкривати їх зміст. Так, школярі мають знати, що почуття відповідальності виявляється в: а) усвідомленому ставленні до своєї громадської діяльності і оцінці її з погляду власної вимогливості; б) здатності до самоаналізу, самооцінки; в) умінні своєчасно і точно виконувати доручення, доводити справу до кінця; г) прояві ініціативи і самостійності у виконанні будь-якої діяльності; д) здатності передбачати наслідки своїх дій і вчинків, готовності визнати свою вину; є) емоційному переживанні виконаного

завдання; ж) умінні дати оцінку власної поведінки, зайняти принципову позицію в конкретній ситуації, непримиреності до порушників дисципліни. Звернення до питання впливу правової освіти в закладах середньої та спеціальної освіти на формування організаційної свідомості, ґрунтуються на аналізі правової культури педагога в цих закладах. Неможливо не визнати вирішальну роль особистості викладача у процесі правового виховання учнів. Педагогічна роль в сучасних умовах може бути реалізована тільки за умов спорідненості інтересів викладача і учнів, багатство і розмаїття взаємовідносин між ними, неформальне спілкування. Кваліфікація та комунікативні навички викладача повинні створювати умови, щоб учні прагнули спілкування на уроках та після уроків, ділилися думками та сумнівами, успіхами та невдачами, оскільки компетентність вчителя в сфері правової освіти школяра безпосередньо впливає на продуктивність формування його організаційної свідомості. Негативно впливає на формування організаційної свідомості низка чинників, а саме: а) перекіс у бік кримінальної тематики; б) захоплення окремими правовими питаннями замість розкриття всієї системи принципів права, їх місця у житті суспільства, обґрутування їх справедливості; в) перенесення центру ваги на пояснення того, що закон володіє «обмеженнями», «заборонами», замість того, щоб показати моральну суть правових норм, формування досвіду належної поведінки; г) розрив між розкриттям загальних положень права і форм конкретної поведінки, внаслідок чого використовуються приклади, що викликають тільки пізнавальний або розважальний інтерес, а не ефективне включення; д) недостатнє наголошування на особистій відповідальності особистості за скоене. Процеси формування організаційної свідомості, на нашу думку, базуються на змістовному правовому усвідомленні специфіки майбутньої професійної діяльності, правові знання в конкретній предметній галузі сприяють гармонійному становленню спеціаліста та якісній організації його повсякденної професійної діяльності, наприклад, у галузі промисловості, сільськогосподарського виробництва, сфері обслуговування, транспорту та ін. Проводячи аналіз зв'язку між правовою освітою та феноменом організаційної свідомості, актуальності набуває необхідність проведення наукової розвідки процесів сприйняття правового матеріалу, а також адекватного їх відтворення у правовій поведінці. В сучасній психології набула популярності концепція вербалного біхевіоризму, за допомогою якої чіткішої форми набувають знання щодо процесів сприйняття та інтерпретації права. Досліджуючи зв'язок між шкільним правовим вихованням та організаційною свідомістю, продуктивним вважається спрямувати нашу рефлексію на таке поняття, як «громадянська спрямованість». Підкреслено, що здатність особистості до рефлексії, спрямованість волі та саморегуляції власної активності є важливими факторами, що зумовлюють розвиток громадянської активності.

У підрозділі 3.2 – «Вища професійна освіта у дискурсі формування організаційної свідомості майбутніх фахівців (гуманітарний і технічний профіль, менеджери, юристи)» – доводиться, що фахівцям усіх без

виключення профілів, рівнів і напрямів підготовки потрібна правова освіта, що унормовує організаційну активність особистості, спрямовує її у руслі планомірності і передбачуваності, високої власної відповідальності за організаційні процеси та їх кінцеві продукти. Подані результати аналізу процесу формування організаційної свідомості під впливом правової освіти, яку отримують студенти вищих навчальних закладів. З метою підвищення евристичного потенціалу наших наукових розвідок та дотримання методології проведення наукових досліджень, вирішено дослідити вищезгаданий процес при отриманні низки спеціальностей, а саме: для студентів педагогічних навчальних закладів, студентів гуманітарного напрямку, для студентів технічних спеціальностей, для майбутніх медичних працівників, а також для студентів-юристів. Дано систематизація, як вважають деякі критики, є не повною, бо не включає велику низку інших спеціальностей. Проте, на нашу думку, виділені у дослідженні ключові напрямки спеціальностей можуть претендувати на те, що нами буде досягнута майже повна дескрипція проблематики, а процес формування організаційної свідомості під впливом правової освіти у вищих навчальних закладах як цілісне явище буде проаналізований на достатньому рівні. Тут також розглянуті особливості формування організаційної свідомості при отриманні освіти у вищих навчальних закладах, до яких, у відповідності до Закону України №2984-III від 17.01.2001 р. «Про вищу освіту» (зі змінами), віднесені технікуми (училища), коледжі, інститути, університети, академії, консерваторії тощо. Детально подається специфіка формування організаційної свідомості для студентів: а) гуманітарного профілю; б) студентів-педагогів, що мають власною поведінкою демонструвати високу правову і організаційну культуру у якості зразка для молоді, а по-друге, бути здатними викладати правові дисципліни або розтлумачувати організаційно-правові колізії і правила у навчальних закладах І-ІІ рівнів акредитації; в) студентів технічних вищих навчальних закладів; г) студентів-менеджерів, що претендують на посади державних службовців і тому повинні передбачати: 1) виховання у посадової особи державного органу управління загальногромадської правової культури; 2) виховання професійної правової культури; д) студентів-юристів, головне завдання яких полягає не стільки в отриманні знань щодо конкретних норм права, скільки в усвідомленні його принципів та змісту правового регулювання будь-якої сфери суспільного життя. Okрім цього, знання юристом принципів правозастосування необхідно для кваліфікованого вирішення питань, не врегульованих чинним законодавством, при виникненні правових колізій та прогалин в праві тощо. Наводяться позитивні і негативні результати порівняльного аналізу професійної підготовки фахівців-юристів в Україні, Німеччині та США. Okремо аналізується вплив правової освіти на динаміку формування організаційної свідомості працівників правоохранних органів, з'ясовується зв'язок між поняттями «організаційна свідомість» та «фахова правосвідомість». Розглядаючи вплив правої освіти на формування організаційної свідомості студента-медика, автор зауважує, що ефективність діяльності медичних

закладів не тільки залежить від професійного рівня медичних і фармацевтичних працівників, матеріальної оснащеності, а й від рівня їх правових знань, організаційної свідомості та культури. По-перше, відзначено, що чим вище рівень правової свідомості медичного працівника, тим реальніше забезпечується конституційне право громадян на охорону здоров'я. По-друге, в своїй повсякденній діяльності медичний працівник повинен керуватися сприйнятим та глибоко усвідомленим правовим змістом низки таких понять як «біоетика», «евтаназія», «лікарська таємниця» тощо, а підвищення рівня правової свідомості медичного працівника дозволяє збільшити ефективність і якість надання лікувально-діагностичної допомоги, а також слугує профілактикою попередження лікарських помилок, професійної халатності та злочинності.

У *підрозділі 3.3 – «Освіта протягом життя у дискурсі організаційно-правового зростання фахівця (перепідготовка, підвищення кваліфікації, курсове навчання)»* – розглядаються системи післядипломної правової освіти. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що якісне перетворення норм права у звичку суворого дотримання закону ґрунтуються на свідомому прагненні людини до самовдосконалення. Якісним доповненням до академічного вивчення права без сумніву є правова самоосвіта як засіб задоволення потягу до вдосконалення своїх знань у правовій сфері і формуванні на їх основі здорових алгоритмів поведінки у суспільстві. Добровільне вивчення джерел юридичної літератури, засвоєння механізмів впливу норм права на поведінку та діяльність особистості, розуміння необхідності правового регулювання суспільних відносин (трудових, сімейних, господарських тощо) сприяє самовдосконаленню особистості, підвищенню його потенціалу як активного члена сучасного українського суспільства. Ідея безперервності освіти намагається врахувати дві суспільні тенденції, які набули великої актуальності в сучасних умовах розвитку суспільства, а саме: мінливий характер оточуючої нас реальності (від технічної до соціальної), а також фундаментальну рису людства у постійному прагненні людини до самовизначення в суспільстві, пошуку істини, слідування за зростаючими потребами тощо. У даному дослідженні організаційна свідомість розуміється як певний стан зріlostі особистості, коли її знання та навички дозволяють їй свідомо контролювати процеси діяльності, що відбуваються у її повсякденному житті. Для такої роботи існує низка методів самовиховання: а) самопізнання; б) самооцінка; в) самопорівняння; г) самообов'язковість; д) самовправа; е) вольове зусилля; ж) самоконтроль; і) самозвіт; к) самозаохочування та ін. Зазначено, що формування самоосвітньої компетенції є необхідною передумовою розвитку організаційної свідомості. Звернено увагу на класифікацію позанавчальних правових заходів, участь у яких є ознакою прагнення людини вийти в своєму професійному та особистісному зростанні за межі мінімального необхідного рівня правових знань та навичок, актуалізувати свої творчі організаційні здібності. Система виглядає таким чином: за метою (поглиблення рівня знань зі спеціальності, історії та культури народу;

виявлення рівня сформованості правової культури, громадських якостей тощо); за формою (навчальні, ігрові, змагальні тощо); за місцем проведення (аудиторія, плац, приміщення суду тощо); за методом проведення (роз'яснюально-ілюстративні, дослідно-пошукові тощо). Суспільству потрібні люди з творчою ініціативою та високим адаптаційним потенціалом, які спираються на актуальні знання, гнучкість та критичність мислення у поєднанні з налаштованістю на досягнення мети, високою моральністю та відповідальністю. Відповідно до цієї меті, система безперервної освіти, яка впроваджується в нашій державі, однією із складових із необхідністю має систему дистанційної освіти, що має своє відображення у положеннях державної політики як в галузі освіти, так і в галузі інформатизації суспільних відносин (Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Закон України «Про Національну програму інформатизації» тощо. Дистанційна юридична освіта несе в собі великий потенціал, пов’язаний з використанням найновіших педагогічних технологій, які стимулюють розкриття внутрішніх резервів індивіда, які не завжди можуть проявитись при навчанні на стаціонарі юридичного ВНЗ. При дистанційному навчанні актуалізуються здібності індивідуума до самоорганізації та самоконтролю. При цьому, дистанційна освіта базується на принципі інтенсивного самостійного навчання студента, але вона є цілеспрямованим та контролюваним освітніми закладами процесом.

У четвертому розділі – «ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИКА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА» – розглянуто місце і роль практики використання правової освіти як чинника формування організаційної свідомості особистості і організаційного потенціалу народу – головного творця державотворення.

У підрозділі 4.1 – «Правова держава як результат функціонування організаційної свідомості особистості і організаційного потенціалу народу» – проаналізовано рух країни під впливом боротьби суперечностей між правовою і організаційною культурою до правової держави, що свідчить про домінування права над організаційними спокусами досягнути приватного збагачення, скороспішного задоволення індивідуальних потреб і примх. Правовою державою не є просто держава, яка дотримується законів. Насправді, вона визнає право як явище, яке історично розвивається у суспільній свідомості, воно є мірою справедливості та свободи, що виражені в законах та реалізуються на практиці, а сила правової держави ґрунтується не стільки на примусі, скільки на переконанні. При цьому, основною з ознак правової держави вважається забезпечення реалізації прав і свобод громадянина, що точніше можна назвати принципом суверенітету особистості як сфери самовизначення людини, яку держава не тільки не має права регулювати, але й взагалі не має права в неї втрутатися. Розкрито зв’язок між функціонуванням організаційної свідомості та процесами розбудови правової держави. Досліджено зв’язок між поняттями «організаційна культура» та «організаційна

свідомість». Підкреслюється, що прогресивність і розвиток будь-якого державного устрою і його правової системи визначається фактом визнання і затвердження того, чи є людина, особистість найвищою цінністю для держави і суспільства, а її непорушні, недоторкані і не відчужувані права і свободи основою для будь-якого суспільства, світу і справедливості на землі. Для цього вивчається, яким чином функціонування організаційної свідомості громадян впливає на розбудову в Україні правової держави, виявляються актуальні проблеми сучасної правової освіти як чинника формування організаційної свідомості та визначаються шляхи їх розв'язання. Одним з головних завдань на шляху розбудови в Україні громадянського суспільства і правової держави є подолання деформації правової свідомості, правового нігілізму зокрема, та створення умов для підвищення рівня правової культури населення, активної та свідомої участі наших співвітчизників у здійсненні реформ.

Звернуто увагу на те, що становлення громадянського суспільства багато в чому залежить від внутрішньої активності та організованості кожної особистості у розвитку її громадянської позиції, бо становлення громадянського суспільства неможливе без утвердження високого рівня правосвідомості кожного українця, підтверджуючи тезу, що автономна особистість з розвиненою правосвідомістю є суб'єктивною умовою формування правового суспільства, і виступає альтернативою до стану як жорсткої упорядкованості, домінування політичного панування, так і дезорганізації та вседозволеності. Правова держава як механізм свободи, захисту честі та гідності особистості та боротьби з негативними суспільними явищами не буде «діяти», якщо цей механізм погано відрегульований. В центрі цієї проблеми лежить недостатній рівень загальної, політичної, правової і організаційної культури особистості, що має побутовий, професійний і теоретичний рівні. Доведено, що правова культура в концентрованому вигляді повинна поєднувати в собі правові знання, погляди і спрямованість індивіда, його правову активність, вміння оцінювати свої і чужі вчинки враховуючи вимоги чинного законодавства, обираючи для досягнення намічених цілей виключно законні шляхи та засоби, що дозволяє стверджувати факт існування зв'язку між поступовим системним розгортанням процесів становлення правової держави через прагнення до високого рівня усвідомлення свого змісту та цілей своєї повсякденної діяльності, який вона ототожнює із поняттям організаційної свідомості.

У *підрозділі 4.2 – «Актуальні проблеми модернізації правової освіти у перехідному суспільстві»* – перевіряється ефективність зусиль вітчизняних освітіян на протязі двох десятиліть у сфері модернізації національної системи правової освіти як чинника формування організаційної свідомості особистості. На користь необхідності поглиблення євроінтеграційного виміру під час здійснення модернізації правової освіти може слугувати думка про невідповідність організації та змісту вітчизняної правової освіти сучасним європейським стандартам. Як наслідок, недостатнє розуміння випускниками юридичних ВНЗ правової природи соціальних явищ, недостатнє володіння

технікою аргументації рішень, юридичною технікою створення та здійснення правових і процесуальних актів, нездатність до практичного застосування отриманих знань, неможливість професійної адаптації вітчизняного правника до зарубіжних правничих реалій тощо. Для дослідження актуальних проблем, які склалися в сфері вищої юридичної освіти України, та шляхів їх вирішення, звернута увага на низку проблем, які стоять на заваді модернізації правової освіти, зокрема: а) недосконалість системи, що заважає забезпечувати її високу якість через підготовку фахівців-юристів у непрофільних ВНЗ та у великій кількості нових ВНЗ різних форм власності; б) відсутність галузевих стандартів підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів права; в) недосконалість навчального та навчально-методичного забезпечення через наявність значної частки неюридичних дисциплін, неефективність організації практик і змісту їх професійного наповнення; г) неузгодженість нормативно-правових актів, що регламентують підготовку серед іншого й фахівців-юристів та ін. Основними завданнями для подолання перелічених вище проблем, дослідниця (вслід за Н.Христинченко) вважає за доцільне: а) розробити та впровадити галузеві стандарти юридичної освіти; удосконалити організаційно-правові основи діяльності вищих юридичних навчальних закладів, включаючи засади їх автономності, самоврядності, питання впорядкування діяльності філій юридичних ВНЗ, кафедрального структурування, статусу викладачів (доцентів, професорів) тощо; б) забезпечити інтеграцію вищої юридичної освіти, науки і практики; в) наблизити зміст загальнотеоретичних і гуманітарних курсів до сфери професійної підготовки фахівців-юристів; г) здійснити розробку курсів і викладання правових дисциплін з обов'язковим урахуванням національної історії виникнення та розвитку правових норм, інститутів і принципів права, сучасного європейського права та тенденцій його розвитку; д) синхронізувати правову підготовку фахівців з менеджерською. Детально аналізуються окремі складові професійної підготовки і перепідготовки юристів і менеджерів. Звертається увага на сучасні засоби правової освіти після завершення вищого навчального закладу, а саме на: дистанційні форми, мовну підготовку, інформаційну грамотність, комунікабельність і здатність до організаційної взаємодії.

У *підрозділі 4.3 – «Практика використання правової освіти при формуванні організаційної культури українців»* – перевіряється наскільки запропонована авторська концепція здатна прояснити процеси, що протікають у сфері формування організаційної свідомості і нарощуванні організаційного потенціалу держави. Для дослідження ролі правової освіти при формуванні організаційної культури, уточнено термінологічну визначеність відносно того, що сучасна наука розуміє під терміном «організаційна культура». Деталізується розробка того, що являє собою правова освіта у формуванні організаційної свідомості, яка здійснена у попередніх підрозділах. Організаційна культура трактується як одна з субкультур, у якій знаходять своє специфічне відображення основні елементи культури суспільства: уялення, символи, цінності, ідеали, зразки поведінки тощо. Це дає йому підстави стверджувати,

що організаційна культура перебуває у прямій залежності від фундаментальних ідей, цінностей, символів та зразків поведінки всього суспільства, а на їх основі інтегруються індивіди й групи, через них здійснюється ціннісний та нормативний (правовий) контроль за їх поведінкою. Організаційна культура, на нашу думку, активно сприяє структуризації мотивацій, досягненню їх сумісності, і, відповідно, координації рішень і діяльності членів організації. Синтез стимулюючих механізмів, структуризації мотивів, внутрішньої структури забезпечує єдність будь-якої організації. Висувається теза, що ефективна організаційна культура може існувати як мета-об'єднання організаційних свідомостей членів організації. І відстоюється позиція того, що основою успішної діяльності організації як складного соціального утворення є особистість із високим рівнем організаційної свідомості, чия особиста ціннісна картина співпадає із декларованими та сповідуваними в реальності цінностями організації. Наголошується на тому, що організаційна культура хоча й характеризується відносною стабільністю, проте може виявляти гнучкість та здатність до саморегуляції, які можуть бути пов'язані з необхідністю встановлення певного типу відносин між членами організації для успішного вирішення проблем внутрішньої інтеграції або адаптації до зовнішніх чинників (погіршення стану ринку, поява конкурентів, зміна стадій життєвого циклу організацій тощо). На даному етапі розвитку суспільства відбувається повсякденне переосмислення основ функціонування сучасних організацій, концептуальний пошук нових типів організацій, які здатні гнучко та постійно адаптуватися до мінливих умов, створювати нові типи організаційних активів, серед яких найбільш значущим є інтелектуальний капітал. Саме організаційна культура виступає як найважливіший компонент трансформації всієї організації. У той час як правова культура, в силу своєї консервативності, може суттєво відставати від потреб соціального розвитку.

Детально аналізуються недоліки у правосвідомості і організаційній культурі працівників правоохоронної системи України, з одного боку, ми виділяємо групу негативних духовних цінностей, які носять поширеній характер: закритість від колег, особиста відданість, слухняність, конформізм, нерівність чоловіків та жінок, національні переваги, робота за стандартом, пріоритет цифрових показників, на користь справі можна відступати від норм закону, несправедлива система винагороджень, управління – це справа обраних, не прийнято ділитися з колегами інформацією, в тому числі особистого характеру тощо. Пояснюється їх наявність тим, що органи внутрішніх справ багато в чому зберегли свою попередню радянську сутність – як «силових структур», що служать інтересам держави, а не суспільства. До контексту даного дослідження правомірно включено аналіз організаційної культури державних службовців, адже їх професійна діяльність висуває високі вимоги щодо рівня правової свідомості через те, що на них покладено наступні обов'язки: дотримуватися Конституції України та інших нормативно-правових актів України; забезпечувати ефективну роботу й виконання завдань державних органів відповідно до їх компетенції; не допускати порушень прав і свобод

людини й громадянина; зберігати державну таємницю тощо, а успіх її здійснення визначається знанням правових наук, менеджменту, психології, логіки тощо. Робиться правомірний висновок про те, що агресивна організаційна поведінка співробітників державного апарату не ґрунтуються на засадах виконання вимог права і тому є середовищем для розквіту лобізму, корупції, нехтуванню правами людини, професійній недбалості та проявам інших негативних явищ у суспільстві. У той же час наголошено на тому, що організаційна культура, формуючи стійкі духовні зв'язки і комунікації всередині організації, створює її внутрішній потенціал нематеріальних активів, за рахунок якого соціально-економічна система зможе вижити в умовах кризи (наприклад, за допомогою командного духу персоналу, його відданості організації) і розвиватися (за рахунок високої кваліфікації працівників, власних розробок тощо). Закономірністю за цих умов є те, що сьогодні більшість організацій та підприємств переживають процеси формування нових правил, процедур, стандартів поведінки, тобто всього того, що відноситься до організаційної культури, віддаючи перевагу тенденції децентралізації, спрощення організаційно-управлінських структур, зміни розмірів та масштабів підприємств на основі комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Організаційна культура дає можливість переорганізовувати, самоорганізовувати процеси, структури організації відповідно до ситуації, що змінилася і тому на практиці підштовхує правову освіту до подальшого розвитку і вдосконалення.

У «ВИСНОВКАХ» послідовно відслідковано міру виконання поставлених на початку завдань, що ведуть до реалізації головної мети даного дослідження шляхом доведення низки робочих гіпотез і відповідного формулювання положень новизни даного дослідження.

1. Розглянуто і аргументовано концепт дослідження – «правова освіта як чинник формування організаційної свідомості особистості». У роботі правова освіта показана як інструментальний засіб розмежування моральної і правової регуляції поведінки суб'єктів соціального процесу, держави і громадянського суспільства, що створює унормований простір і правові відносини у процесі формування організаційної свідомості особистості, культури і поведінки. Саме завдяки цим властивостям правова освіта здатна ефективно організовувати власні організаційні дії, формувати плідні організаційні відносини з іншими учасниками глобалізаційного руху, вступати в організаційну взаємодію за алгоритмом «суб'єкт-суб'єктних» відносин, сприяти становленню правової держави, мати стійкий ефект правослухняності громадян у відносинах з державою, суттєво зменшувати ентропію громадянського суспільства, забезпечувати верховенство права у соціальному організмі країни і бути передбачуваними партнерами у відносинах з іншими країнами світу.

2. На основі виділених наукових підходів до розуміння правової освіти як чинника формування організаційної свідомості особистості – тектологічного, управлінського, психологічного, поведінкового, педагогічного, культурологічного та аксіологічного – у роботі простежено напрями

дослідження впливу правової освіти на формування організаційної свідомості, що характеризують основні тенденції його аналізу, але не вичерпують усіх можливих його досліджень. Між представниками різних напрямів ведеться полеміка, яка обумовлена складністю досліджуваного феномена та вихідними позиціями авторів.

3. Подана діалектика правової освіти і організаційної свідомості людини і суспільства. У дослідженні показано, що їх єдність полягає, по-перше, в тому, що обидва явища володіють здатністю відображати відносини, які складаються між людьми крізь призму упорядкованості і права; по-друге, вони формуються та розвиваються в процесі діяльності та впливають на цю діяльність, визначають та регулюють її; по-третє, вони пов'язані між собою мовою, за допомогою якої від покоління до покоління передається правовий і організаційний досвід людей; по-четверте, їх об'єднують належні їм функції (самоорганізації, управління); по-п'яте, суспільна та індивідуальна правова і організаційна свідомість містять у собі раціональну (знання, поняття, судження) та емоційну (почуття, схильності, мотиви) сфери тощо. У дослідженні формалізовані відмінності між правовою і організаційною свідомістю, що полягає у функціях і засобах впливу їх одне на одного: правова свідомість жорстко унормовує організаційну активність людини, а організаційна свідомість шляхом випереджального розвитку і поступового накопичення суперечностей штовхає правову до наступного узагальнення і унормування організаційної діяльності людини.

4. На основі морфологічного аналізу, а також досліджень попередників (В.Беха, Н.Крохмаль, В.Козловської та ін.) обґрунтовано структуру суспільної та індивідуальної організаційної свідомості під впливом правової освіти. Показано, що структура суспільної організаційної свідомості представлена у вигляді двох взаємопов'язаних рівнів: повсякденного та теоретичного, відмінність між якими полягає у глибині відображення організаційних явищ. Повсякденна організаційна свідомість представлена такими структурними елементами, як організаційні норми, оцінки, звичаї, традиції, відображає повсякденні відносини між людьми. Теоретична організаційна свідомість представлена організаційними поняттями, концепціями, відображає глобальні організаційні проблеми. Інтегральним елементом суспільної організаційної свідомості виступають організаційні цінності та ціннісні орієнтації, які виконують важливу роль в організації цього складного системного утворення.

Структура індивідуальної організаційної свідомості представлена трьома взаємопов'язаними сферами: раціональною, вольовою та емоційно-чуттєвою. Елементи всіх трьох сфер акумулюються в організаційних переконаннях, що складають ядро індивідуальної організаційної свідомості та виконують важливу функцію перетворення організаційних цінностей в надбання особистості, які спонукають її діяти згідно зі своїми ціннісними орієнтаціями.

На основі функціонального аналізу створена концептуальна модель функціонування організаційної свідомості, яка розкриває механізм її самовідтворення на індивідуальному та колективному рівнях.

Визначено на основі компаративного аналізу гносеологічні засади моделювання впливу правової освіти на функціонування організаційної свідомості особистості.

5. У дослідженні розглянуто механізм впливу правової освіти на формування організаційної свідомості. Він являє собою цілеспрямовану систему взаємодій ціннісно-смислових полів системи правової освіти зі смисловою сферою особистості, у структурі свідомості якої виникають окультурені діючим у державі правом організаційні відчуття, смаки, оцінки, переживання, ідеї, міркування, судження, установки, уявлення, почуття та ін. Також обґрутована циклічність його функціонування і розвитку.

6. Досліджено вплив правової освіти на формування організаційного рівня свідомості особистості. Встановлено, що його природою є семантична реальність, носієм якої є смисл, а саморух його проявляється як явище смислогенезу, сутність полягає у відображені та осмисленні процесу внутрішнього упорядкування, узгодженості взаємодії більш-менш диференційованих та автономних частин цілого, що обумовлена його будовою. Зміст впливу правової освіти на формування організаційного рівня свідомості особистості розкривається як сукупність процесів упорядкування та спрямування діяльності тієї чи іншої системи на основі організаційних ідей, поглядів, почуттів, що має індивідуальну і колективну форми організаційної свідомості. Морфологічно він має чітку структуру, яка розглядається в особистісному та суспільному вимірах, і у якості елементів він має: організаційні погляди, принципи, норми, цінності тощо, які між собою органічно взаємопов'язані, а інтегральним ядром їх системи визначені організаційні переконання, організаційні цінності та ціннісні орієнтації.

Функціонально вплив правової освіти на формування організаційного рівня свідомості особистості має систему функцій, що замкнена на так званий «управлінський цикл». Центральний системоутворюючий компонент такого циклу – прийняття рішень, що реалізується на індивідуальному рівні за допомогою цілеутворення в процесі самоменеджменту особистості, та, відповідно, цілепокладання – на колективному рівні в процесі управління (соціального, державного, корпоративного). Поза вказаним циклом організаційна свідомість самовідтворюється в процесі самоорганізації особистості та самоорганізації соціальних процесів.

7. У роботі обґрутовано, що досягнувши певного рівня і обсягу правові знання, як об'єктивований компонент суспільства, формують у структурі свідомості особистості специфічний сегмент індивідуалізованого смислового поля, що починавши виконувати роль директивної матриці її повсякденної поведінки. Тобто правові знання відіграють роль регулятора її життєдіяльності, не безпосередньо, а через механізм мислення людини, що проектує майбутнє і успішно реалізується в ньому.

8. З'ясований генезис суперечності між новим (інноваційним) і унормованим (консервативним) початками у мисленні особистості: неунормована організаційна свідомість забезпечує прояв свободи і творчої

самореалізації особистості у процесі соціального розвитку, прояв її позитивної і негативної девіантності, а унормована правовою освітою її організаційна свідомість забезпечує порядок – свідому підтримку норм і правил сумісного життя і діяльності, збереження цілісності соціальних форм життя.

9. У роботі визначено критерій зріlosti організаційної свідомості, яким виступає організаційна культура, що розуміється як зумовлений попереднім організаційним досвідом певний рівень гармонійного розвитку людей у суспільстві, їхнє вміння використовувати набуті організаційні знання в практичній діяльності, а також способи упорядковуючих дій та організаційної поведінки індивідів або соціальних груп.

10. Обґрунтовано особливий статус впливу правової освіти в системі освітняnsких технологій та необхідність його переосмислення у філософії освіти через філософсько-світоглядні та філософсько-антропологічні експлікації.

Розглянуті можливості правової освіти, а також її ефективність при формуванні організаційної свідомості особистості на різних етапах навчання: у середніх загальноосвітніх школах I-III ступенів (перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, другий – основна школа, яка забезпечує базову загальну середню освіту, третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту); в закладах професійно-технічної освіти, до яких відносяться професійно-технічні училища відповідних профілів, вищі професійні училища, професійні ліцеї, професійно-художні училища тощо, а також освіту протягом життя (перепідготовка, підвищення кваліфікації, курсове навчання).

11. З'ясовано діалектичний взаємозв'язок між досконалістю впливу правової освіти, формуванням організаційної свідомості особистості і рівнем законодавчого регулювання соціального середовища. Встановлено, що законодавча основа суспільства регулюється не лише під впливом об'єктивних зовнішніх чинників, скільки завдяки змінам у мисленні людини мережевого суспільства.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

Монографії:

1. Енциклопедія законодавства (матеріали до спецкурсу) / [Алаїс С.І., Бобровник С.В., Лилак Д.Д., Самохвалов В.В., Самохвалов В.П., Фатхутдінова О. В.]. – К.: Український центр духовної культури, 2002. – 228 с.
2. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження. – К.: Видавництво «Юстініан», 2004. – 216 с.
3. Загальна теорія права: підручник / О.Г.Мурашин, М.С.Кельман, О.В.Фатхутдінова. – К.: КУТЕП, 2004. – 379 с.

4. Теорія держави та права: навчальний посібник / О.В.Горун, Н.В.Камінська, О.В.Фатхутдінова. – К.: КНТ, 2011. – 216 с.

5. Фатхутдінова О.В. Правова освіта у дискурсі формування свідомості особистості / О.В.Фатхутдінова. – К.: ВІР УАН, Макарів: Софія, 2012 . – 376 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

6. Фатхутдінова О.В. Ідея гуманізації юридичної освіти в Україні / О.В.Фатхутдінова // Наукові записки КУТЕП. – К.: КУТЕП, 2011. – Випуск 10. – С. 227-238.

7. Фатхутдінова О.В. Особливості фінансування вищої юридичної освіти в Україні / О.В.Фатхутдінова // Наукові записки КУТЕП. – К.: КУТЕП, 2011. – Випуск 11. – С. 254-263.

8. Фатхутдінова О.В. Правові основи фінансування вищої освіти в Україні / О.В.Фатхутдінова // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: збірник наукових праць. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, 2011. – Випуск 19. – С. 61-66.

9. Фатхутдінова О.В. Ідея демократизації юридичної освіти: принципи самоорганізації учебової діяльності та співробітництва педагогів та студентів / О.В.Фатхутдінова // Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць. – К.: ВІРУАН, 2011. – Випуск 51(№9). – С. 446-451.

10. Фатхутдінова О.В. Ідея демократизації юридичної освіти: принципи відкритості освітніх установ та різноманіття освітніх систем / О.В.Фатхутдінова // Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць, – К.: ВІРУАН, 2011. – Випуск 52. – С. 395-399.

11. Фатхутдінова О.В. Вплив правової освіти в закладах загальної середньої спеціальної освіти на формування організаційної свідомості / О.В.Фатхутдінова // Гілея: (науковий вісник): збірник наукових праць. – К.: ВІРУАН, 2011. – Випуск 55 (№12). – С. 439-444.

12. Фатхутдінова О.В. Правові основи організації та фінансування вищої освіти в Україні / О.В.Фатхутдінова // Мультиверсум: Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2011. – Випуск 10 (108). – С. 153-162.

13. Фатхутдінова О.В. Ідея гуманізації юридичної освіти в вищих навчальних закладах України / О.В.Фатхутдінова // Перспективи: соціально-політичний журнал. – Одеса: Державний заклад «ПНПУ ім. К.Д.Ушинського», 2011. – Випуск 3 (№49). – С. 151-156.

14. Фатхутдинова Е.В. Ідея опережаючого юридического образования в Украине / Е.В.Фатхутдинова // Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія. – Одеса: Державний заклад «ПНПУ ім. К.Д.Ушинського», 2011. – Випуск 2 (№27). – С. 172-176.

15. Фатхутдінова О.В. Посилення кадрового потенціалу системи освіти / О.В.Фатхутдінова // Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць. – К.: ВІРУАН, 2012. – Випуск 56 (№1). – С. 467-470.

16. Фатхутдінова О.В. Правосвідомість як результат впливу правової освіти / О.В.Фатхутдінова // Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць. – К.: ВІРУАН, 2012. – Випуск 57(№2). – С. 486-488.
17. Фатхутдінова О.В. Вплив правої освіти на формування організаційної культури українців / О.В.Фатхутдінова // Гілея (науковий вісник): збірник наукових праць. – К.: ВІРУАН, 2012. – Випуск 59(№4). – С. 638-644.
18. Фатхутдінова О.В. Самоорганізація навчальної діяльності учнів та студентів / О.В.Фатхутдінова // Наукові записки КУТЕП. – К.: КУТЕП, 2012. – Випуск 12. – С. 180-190.
19. Фатхутдінова О.В. Впровадження нових технологій в процесі підготовки спеціалістів правознавства / О.В.Фатхутдінова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗДІА, 2012. – Випуск № 48. – С. 35-39.
20. Фатхутдінова О.В. Інтеграція освітянських структур з метою вдосконалення правої освіти / О.В.Фатхутдінова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць. – Запоріжжя: ЗДІА, 2012. – Випуск № 49. – С. 57-62.
21. Фатхутдінова О.В. Умови реалізації принципу фундаменталізації правої освіти / О.В.Фатхутдінова // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2012. – Випуск 3 (83) березень 2012. – С. 58-61.
22. Фатхутдінова О.В. Межі впливу правої освіти в президентсько-парламентській республіці / О.В.Фатхутдінова // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ, 2012. – Випуск 4 (84) квітень 2012. – С. 94-97.
23. Фатхутдінова О.В. Правова освіта протягом життя і правова самоосвіта / О.В.Фатхутдінова // Мультиверсум: Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2012. – Випуск 2(110). – С. 3-11.
24. Фатхутдінова О.В. Значення філософських дисциплін у формуванні свідомості юриста / О.В.Фатхутдінова // Мультиверсум: Філософський альманах. – К.: Інститут філософії НАН України, 2012. – Випуск 3(111). – С. 150-157.
25. Фатхутдінова О.В. Практика використання правої освіти при формуванні організаційної культури українців / О.В.Фатхутдінова // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: збірник наукових праць. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, 2012. – Випуск 21. – С. 74-79.

Статті у інших виданнях та тези конференцій:

26. Фатхутдінова О.В. Особливості, мета та призначення законотворчого процесу / О.В.Фатхутдінова // Наукові записки «КІТЕП». – К.: КІТЕП, 2001. – С. 188-202.

27. Фатхутдінова О.В. Впровадження нових технологій в процесі підготовки спеціалістів «правознавства» / О.В.Фатхутдінова // Збірник наукових праць викладачів юридичного факультету. – К.: КУТЕП, 2002. – С. 20-24.

28. Фатхутдінова О.В. Правові основи організації та фінансування вищої освіти в Україні/ О.В.Фатхутдінова // Збірник наукових праць викладачів юридичного факультету (за матеріалами підсумкової науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, 25 грудня 2007 р. м. Київ.). – К.: КУТЕП, 2008. – С. 136-156.

29. Фатхутдінова О.В. Законодавство України в сфері туризму: стан, проблеми, перспективи розвитку / О.В.Фатхутдінова // Законодавство України в сфері туризму: стан, проблеми, перспективи розвитку: Матеріали круглого столу, 30 жовтня 2009 р., м. Київ. – К.: КУТЕП, 2010. – С. 26-27.

30. Фатхутдінова О.В Основні форми і вимоги здійснення прав особистості в механізмі юридичної відповідальності / О.В.Фатхутдінова // Збірник наукових праць викладачів юридичного факультету (за матеріалами підсумкової науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу), 25 грудня 2010 р., м. Київ. – К.: Видавництво «КУТЕП» 2010. – С. 153-162.

31. Фатхутдінова О.В. Правова культура як фактор формування культурного іміджу туриста / О.В.Фатхутдінова // Туризм та зближення культур: матеріали V-тої Міжнародної науково-практичної конференції, 03 листопада, 2011 р. м. Київ. – Частина II. – К.: КУТЕП, 2012. – С. 219-222.

АНОТАЦІЇ

Фатхутдінова О.В. Правова освіта як чинник формування організаційної свідомості особистості: теоретико-методологічний контекст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2012.

У дисертації аналізується механізм формування організаційної свідомості особистості засобами правової освіти у розрізі її загальноосвітньої і фахової підготовки. Авторська концепція побудована на діалектичній взаємодії семантичного поля правової освіти і смислової сфери особистості. Подана система взаємозв'язків, взаємодій і взаємозалежностей правової освіти і організаційної свідомості особистості, визначені типові суперечності і методи їх зняття у ході навчально-виховної практики на усіх організаційних рівнях національної системи освіти. Доведено, що правова держава є продуктом домінування правової свідомості над організаційною активністю суб'єктів організаційної взаємодії. Визначено культурологічний лаг в оновленні змісту правової освіти у порівнянні з організаційною активністю людини. Подано

суперечності в організації правової освіти в усіх ланках національної системи освіти і запропоновані шляхи зниження їх гостроти на шляху до гармонізації правовідносин вітчизняного права і освіти з міжнародним правом і освітою.

Ключові слова: особистість, держава, право, свідомість, організаційна і правова свідомість, правова освіта, засоби і форми освіти, організаційна взаємодія, правова і організаційна культура, міжнародна правова освіта.

Фатхутдинова Е.В. Правовое образование как фактор формирования организационного сознания личности: теоретико-методологический контекст. – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2012.

В диссертации анализируется механизм формирования организационного сознания личности средствами правового образования в разрезе её общеобразовательной и профессиональной подготовки. Авторская концепция построена на диалектическом взаимодействии семантического поля правового образования и смысловой сферы личности.

Подана диалектика правового образования и организационного сознания человека и общества. Их единство заключается, во-первых, в том, что оба явления владеют способностью отображать отношения, которые складываются между людьми сквозь призму упорядоченности и права; во-вторых, они формируются и развиваются в процессе деятельности и влияют на эту деятельность, определяют и регулируют ее; в-третьих, они связаны между собой языком, с помощью которого от поколения к поколению передается правовой и организационный опыт людей; в-четвертых, их объединяют надлежащие им функции (самоорганизации, управления); в-пятых, общественное и индивидуальное правовое и организационное сознание заключают в себе рациональную (знание, понятие, суждение) и эмоциональную (чувство, склонности, мотивы) сферы и т. п.

В работе formalizованы отличия между правовым и организационным сознанием, которые заключаются в функциях и средствах влияния их друг на друга: правовое сознание жестко нормирует организационную активность человека, а организационное сознание путем опережающего развития и постепенного накопления противоречий толкает правовое к следующему обобщению и нормированию организационной деятельности человека.

Предложен механизм влияния правового образования на формирование организационного сознания, который является собой целеустремленную систему взаимодействий ценностно-смысловых полей системы правового образования со смысловой сферой личности, в структуре сознания которой возникают окультуренные действующим в государстве правом организационные ощущения, вкусы, оценки, переживания, идеи, рассуждения, суждения,

установки, представления, чувства и др.; обоснована цикличность его функционирования и развития.

В диссертации представлен генезис противоречия между новым (инновационным) и нормированным (консервативным) началами в мышлении личности: ненормированное организационное сознание обеспечивает проявление свободы и творческой самореализации личности в процессе социального развития, проявление ее позитивной и негативной девиантности, а нормированное правовым образованием ее организационное сознание обеспечивает порядок – сознательную поддержку норм и правил совместной жизни и деятельности, сохранения целостности социальных форм жизни.

Доказано, что правовое государство выступает продуктом доминирования правового сознания над организационной активностью субъектов организационного взаимодействия. Определен культурологический слой в обновлении содержания правового образования в сравнении с организационной активностью человека. Обоснован особенный статус влияния правового образования в системе общеобразовательных технологий и необходимость его переосмысливания в философии образования через философско-мировоззренческие и философско-антропологические экспликации.

Доказана эвристичность правового образования, которое заключается в расширении проблемного поля социально-философских исследований, а также исследований в отрасли философии образования путем переосмысливания онтологической и гносеологической природы моделей антропогенеза (закономерного развития психики в масштабах Земли и космоса), моделей взаимодействия эволюционирующей психики в условиях доминирующего влияния социума, моделей влияния на антропогенез современных общеобразовательных технологий и др.

Рассмотрены противоречия в организации правового образования на всех уровнях национальной системы образования и предложены пути снижения их остроты с целью гармонизации правоотношений отечественного права и образования с международным правом и образованием.

Ключевые слова: личность, государство, право, сознание, организационное и правовое сознание, правовое образование, средства и формы образования, организационное взаимодействие, правовая и организационная культура, международное правовое образование.

Fathutdinova O.V. Legal education as a factor of formation of organizational consciousness of personality: theoretic-methodological context. – Manuscript.

The dissertation for the Doctor's degree of Philosophical Sciences in the speciality – 09.00.10 – Philosophy of Education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

In the dissertation it is analysed the mechanism of formation of organizational consciousness of personality means of legal education in the section its general

education and professional training. The author conception was constructed on the dialectical interaction of semantic field of legal education and the sense of sphere of personality. It is presented the system of interconnections, interactions and interdependences of legal education and organizational culture of personality, it was defined typical contradictions and methods them taking down in the course of educational practice on all organizational levels of national system of education. It is proved that the legal state is a product of dominance of legal consciousness over the organizational activity of subject of organizational interaction. It is determined the culturological lag in the renewed contents of legal education in comparison with the organizational activity of person. It is presented contradictions in the organization of legal education in all parts of the national system of education and propounded courses of reduction them on the way to the harmonization of legal relationship of national law and education with the international law and education.

Key words: personality, state, law, consciousness, organizational and legal consciousness, legal education, means and forms of education, organizational interaction, legal and organizational culture, international legal education.